

DET MODERNA

Ordet modern kommer från latinets modo som kort och gott betyder nu. Där av modernism inom konst, litteratur, musik, arkitektur och vetenskap. Modernismen hade en marginell betydelse före första världskriget, men desto större efter kriget. Kriget innebar att mycket av den traditionella europeiska kulturen och den europeiska självbilden låg i spillror. Inte bara, men inte minst i Tyskland.

Samma sak gällde även andra områden än de ovan nämnda kulturyttringarna, som till exempel ekonomi, flera imperier, politiska krafter, filosofi och religion...

Modernismen var alltså något nytt, men man får inte glömma att den kultur som låg i spillror fanns kvar, om än som sagt i spillror. Det var dessa spillror, fragment, som fanns att tillgå när det nya skulle skapas.

Vad innebär det då att vara modern, modernist? En vanlig uppfattning är att det innebär att man omfattar dominerande eller framflyttande idéer i samtiden inom politik, bildkonst, musik, mode, religion, moral, arkitektur, familj, litteratur, det vill säga allt det nya.

Så är inte fallet enligt Birgitta Trotzig. Modernism är enligt Birgitta Trotzig framförallt ett förhållningssätt. Detta förhållningssätt är till och med tidskritiskt till sin funktion, tidlöst mänskligt som grundattityd. Birgitta Trotzig talar om strömvirvlar i samhällets undermedvetna som börjar röra sig allt starkare mot ytan och när ett samröre med de djupa sättningarna i tidsandan.

Vidare Birgitta Trotzig: "Vilken är då modernismens handlingsnorm? Det handlar om att vidga medvetandet. Det handlar om att komma fram till en dikt, som kan använda verktyg för att slå sönder medvetandekonventionerna, ta sig fram till en ny naknare vision av verkligheten, ett steg närmare det oförfalskade varandets komplexitet".

Hur?

"Uppbrott. Utbrytning. Språkets uppror. Bildens frigörelse."

Birgitta Trotzig menar alltså att modernism innebär att få kontakt med "den verkliga världen", få bort en "förfalskad verklighetssyn och finna uttryck för tillvarons verkliga art".

Birgitta Trotzig menar även att det finns ytterligare ett moment i till exempel Gösta Oswalds diktning: För honom gällde det att vara ett medium för sin tid, men samtidigt en röst för det förflutna

uttrycksförråd, ”det som kallas tradition – de genom tidsåldrarnas mörker urskiljbara uttryckssammanhangen”.

Vidare Birgitta Trotzig: ”Kulturen, de traderade spåren av andra existenser, var för Gösta Oswald inte fråga om passion, sökande efter närhet, ett lidelsefullt identifikationsbehov”. Gösta Oswald sökte ”jaglösheten”. Jaglösheten innebar alltså att söka spåren av andra existenser i sig själv, i den egna kulturen.

Vad menar hon med jaglösheten? Mystikens? Eckharts? Wittgensteins? Heideggers? Eller enbart Schopenhauers? Ett är säkert enligt Birgitta Trotzig, att Gösta Oswald sökte befrielsen från ”jaget”. ”Men befrielse i erkännandet av detta jags verkliga natur – att inte finnas som enhet, enhetlighet”. Hur skall då denna befrielse nås, jo genom ”språket som är historien, språket är minnets verktyg.” Det är Traditionen Birgitta Trotzig talar om, men inte något på långt avstånd. Gösta Oswald försökte förvandla traditionen, allt till NU – dra in allt i ett nu.

Tradition

Att bevara en tradition betyder alltså inte att reproducera eller bevara 1100-talet, 1200-talet, renässansen, barocken, upplysningen, romantiken eller 1920-talets modernism. Allt detta är förbi. Vi kan inte längre bara upprepa det. Det måste förstås utifrån sin tid och nu är det som en bonde sade till mig nyligen; ”Nu kommer en ny tid. Vi vet inte hur den blir, men det som var alldeles nyss håller på att försvinna och den nya tiden kommer och den kommer nu”. Det gamla ligger återigen i spillror och ur det måste vi använda verktyg för att slå sönder medvetandekonventionerna, ta oss fram till en ny naknare vision av verkligheten, ett steg närmare det oförfalskade varandets komplexitet”. Hur?

”Uppbrott. Utbrytning. Språkets uppror. Bildens frigörelse.”

Birgitta Trotzig menar alltså att vi måste få kontakt med ”den verkliga världen”, få bort en ”förfalskad verklighetssyn och finna uttryck för tillvarons verkliga art”. Vi måste alltså återigen använda oss av spillrorna för att finna uttryck för tillvarons verkliga art.

Kan vi lära oss något av hur man gjorde på 1920-talet? Traditionens former må ha legat i spillror efter det förödande kriget och industrialismens framväxt, men formerna är kanske inte Traditionen. Traditionen är inte det lysande 1200-talet eller någon annan blomstringsperiod. Traditionen ligger djupare än så och den tränger fram och visar sig i nya former när de gamla ligger i spillror. Det gäller bara att försöka se Traditionen i dess nya framflytande former som äkta uttryck för det sant mänskliga. Uttrycken må vara begränsade och kan därmed ibland verka omänskliga, men de rymmer längtan efter det fullkomliga, pleroma på grekiska. Här är alltså inte plats att analysera Arnold Schönberg, Franz Kafka, Wassily Kandinskij, Rainer Maria Rilke, Thomas Mann, Berthold Brecht, Heinrich Mann, Kurt Tucholsky, Kurt Weill, Hermann Hesse, Erich Maria Remarque, Lion Feuchtwanger eller någon annan av 1920-talets stora kulturpersonligheter inom den tysktalande delen av Europa. Det kan bara bli ett försök att förstå 1920-talets Tyskland och se om det kan hjälpa förståelsen av den nya tid som idag bryter fram hos oss.

Max Scheler

Edmund Husserl ville förstå medvetandeakten och återförde därmed filosofin till "verkligheten". Descartes och Kants extrema idealism var därmed ifrågasatt. Scheler var knappast Husserls lärjunge, men hans filosofi var inspirerad av inte minst Husserl och många av Husserls lärjungar samlades kring Scheler. Scheler betonade konkreta värden och deras innebörd. Värden som stod bortom vad som borde göras, bortom individuella och sociala värden. Scheler knöt förmågan till empati till dessa värden som alltså stod över vad vi vanligen kallar kunskap.

Max Scheler ansåg att en person inte var en självständig substans, inte heller ett objekt utan istället en konkret enhet av gärningar. Därmed skulle vi vara såväl individer som sociala varelser och som sådana värderar vi apriori objektiva oföränderliga värden, det som Scheler kallar "Wertfühlen". Werthühlen kan inte omsättas i moraliska eller etiska regler utan är tillämpligt i den så kallade kairos-tiden. Värdena kan alltså inte definieras utan bara kännas vid ett särskilt tillfälle (kairos), erfaras genom känslolivet.

Edith Stein

Det var Scheler som ledde Edith Stein till frågan om empatins betydelse för moralen. Hennes avhandling från 1916 handlade just om detta; "Zum Problem der Einfühlung". Handlingar och händelser hos andra upplever vi i oss själva, Einfühlung. Vi lever oss in i den andre utan att nödvändigtvis tidigare ha upplevt det den andre upplever. Detta är en central insikt när det gäller frågan hur vi traderar andras upplevelser, handlingar och händelser. Vi ser och lever oss in i den andre och bär hans upplevelser med oss som en del av oss själva och traderar dem medvetet eller omedvetet till andra.

Ett utdrag från hennes avhandling (hämtat från "Edith Stein: Essential writings):

"I consider every subject whom I empathically comprehend as experiencing a value as a person whose experiences interlock themselves into an intelligible, meaningful whole. How much of this one's experiential structure I can bring to my fulfilling intuition depends on my own structure. In principle, all foreign experience permitting itself to be derived from my own personal structure can be fulfilled, even if this structure has not yet actually unfolded. I can experience values empathically and discover correlative levels of my own person, even though my primordial experience has not yet presented an opportunity for their exposure. He who has never looked a danger in the face himself can still experience himself as brave or cowardly in the empathic representation of another's situation.

By contrast, I cannot fulfill what conflicts with my own experiential structure. But I can still have it given in the manner of empty presentation. I can be skeptical myself and still understand that another sacrifices all his earthly goods to his faith. I see him behave in this way and empathize a value experiencing as the motive for his conduct."

Einfühlung konstituerar alltså jaget och gör det möjligt att förstå sig och förstå de andra. Alla känslor som grundlägger jaget kommer genom förmågan till Einfühlung. Jag vet alltså att jag inte är ensam eftersom det är de andra som ger mig existens i fenomenologisk mening. Empati sker naturligtvis genom iakttagelse av den andre och vad han gör eller utsätts för, men språket är en central del i förmedlingen. Språket som tolkar det vi ser med hjälp av traditionen vi lever i.

Martin Heidegger

Heidegger ställer den ontologiska frågan oerhört radikalt. Vad är existens, vad menar vi när vi säger att något finns, existerar, är. Heidegger menar att den grekiska filosofin lett oss helt vilse. Människan är inte ett tänkande ting, något självmedvetet. Jaget, självet är inte skilt från den värld det lever i. Jaget är inte något transcendent. Ordet jag är till och med olyckligt. Vår existens kännetecknas istället av "tillvaro", "dasein". Vi är alltid hos någon, hos något, i relation till något "sein bei". Jaget står alltså egentligen inte i relation till något utan vår existens utmärks av "sein bei". Jag kan inte se annat än att Heidegger, Heisenberg, Einstein, Max Scheler, Edith Stein och Husserl tänker i samma banor. Allt, inklusive människan, bestäms i relation till annat och andra som i sin tur bestäms i relation till allt annat. Inget har bestämbara egenskaper som rörelse, läge eller sammansättning. Allt och alla får existens i relation, "sein bei". Vi möter samma tanke hos Martin Buber ungefär samtidigt.

Heidegger menar att vår existens utmärks av att vara i världen, "in-der-welt-sein". Jag är inte ett ting bland andra ting utan genom min existens är jag redan utkastad i världen, det är detta som utmärker min existens. I det tidlösa nuet, tidlöst i den meningen att någon absolut tid inte finns för varken Heidegger, Einstein eller Augustinus, i detta nu ligger den totala friheten. Människans möjlighet till frihet att existera ligger i tidlösheten och obestämbarheten, möjligheten att få verklig existens, att vara.

Martin Buber

1923 utger Martin Buber "Ich und Du". Martin Buber menar där att genom att möta historien, allt, som ett du förverkligas Gud i mötet. Gud är inte ett ting, ett det, som vi kan stå i relation till utan Gud är just relationen mellan ett jag och du. Det finns inget särskilt jag utan Gud förverkligas i mötet med den andre eller det andra.

Det är ingen slump att Dag Hammarskjöld fångades av Martin Bubers "Ich und Du". Samma mystik präglade Hammarskjölds liv. Allt är obestämbar, men når sin bestämmelse genom att relationerna blir ett verkligt möte som ger oss existens. Wertfühlen, Einfühlung, Empati ger oss existens, men inte som särskilda jag.

Ludwig Wittgenstein

Wittgenstein återvände inte till filosofin förrän i slutet av 1920-talet då han återvände till Cambridge. Så vitt jag vet hade han aldrig någon kontakt med vare sig Edmund Husserl, Max Scheler, Edith Stein, Martin Heidegger eller Martin Buber. Ändå har den senare Wittgensteins filosofi stora likheter med de filosofers tankar som jag här kort berört.

Språket och aktiviteterna är enligt Wittgenstein invävda i varandra. Det är det Wittgenstein kallar språkspel. Aktiviteterna sker i enlighet med en tradition och traditionen blir därför språkets grammatik. Min existens är alltså oskiljaktigt sammanvävd med andras existens. Trots det är vi upptagna av vad Augustinus kallar "amor sui". Jagbegreppet härstammar enligt Wittgenstein, Heidegger och Buber från sokratisk filosofi. Där ligger grunden för att se jaget metafysiskt. Den befängda tanken att tänkandet äger rum i huvudet. Detta kastar oss ut i solipsism, den totala ensamheten.

Istället för att se jaget som ett isolerat tänkande i huvudet som iakttar världen därutån vill Wittgenstein hävda att mitt medvetande inte är skilt från andras. Smärtan är inte ett objekt för vårt medvetande. Andra har tillgång till min smärta, vi visar den. Det är enligt Wittgenstein ingen skillnad mellan jag och visandet av min smärta. Känslor är inte metafysiska utan fullt synliga. Samma tanke möter alltså hos Max Scheler och Edith Stein. Aktiviteter, språk och tradition är inte något privat. Mitt språk och mina upplevelser är inte privata eftersom de är intimt förknippade med mitt "tänkande" som enligt Wittgenstein är offentligt. Detta innebär emellertid inte behaviorism. Kroppen innesluter alltså inte själen, den visar den. Ordet jag har alltså ingen referens, det betyder ingenting.

När vi tänker är självet i rörelse. Därmed kan självet inte observera sig självt i rörelse och inte heller omgivningen som objektiv. Jag kan inte vara i rörelse och stilla betrakta samtidigt. Allt är i relation. Här kan vi jämföra med Heisenbergs obestämbarsprincip och Einsteins relativitet. Åtskilliga tankegångar går som vi ser igen i olika vetenskapsgrenar. Wittgenstein skiljer uppenbart mellan fysiologiskt medvetande som kan studeras utifrån och det medvetande som är upplevelsens själva väsen, det vill säga världens framträdande. Återigen påminner detta om Husserl och Edith Stein.

Självet hittar vi alltså inte i erfarenheterna, men det är heller inte utanför världen, transcendent. Självet är snarare världens gräns som Wittgenstein menade redan i Tractatus. Medvetandet skulle alltså vara identiskt med min relation till omgivningen. Återigen ser vi tankar som liknar Bubers. Jag är inte ett ting. Vi kan också jämföra med Aristoteles eidos som vanligen översätts form, men det grekiska ordet har också betydelsen "det som syns", "det som visar sig". Bara vi inte tänker oss ett jag som upplever

något utanför sig. Wittgenstein tar exemplet färg. Färg är inte en av våra kategorier eller någon egenskap hos tingen. Hur vet jag då att denna färg är röd. Jo, jag har lärt mig svenska, svensk grammatik. Genom min gemenskaps praxis vet jag att färgen är röd. Vi vet inget oberoende av vår livsform, vårt sätt att leva. Att förstå är enligt Wittgenstein att igenkänna aktiviteter. Sanning är något som är i överensstämmelse med min mänskliga aktivitet, min tradition.

Detsamma gäller matematiken som är vår kulturs uppfinning, en del av vår kulturs språkspel som vi låtit prägla hela vår kulturs uppbyggnad och förståelsen av oss själva. Här får jag hänvisa till min sammanfattning av "Foundations of Mathematics" som återfinns på denna hemsida.

För Wittgenstein är tänkande och tal aldrig definitioner av objekt. Utan tradition och gemenskap finns ingen värld. Det primära måste vara livsformen, praxis, tradition och vår gemenskap enligt Wittgenstein. Återigen, självet är ingen iakttagare av världen. Ord har mening i livsströmmen. Såväl idealism som realism är metafysiska för Wittgenstein. Vi tror oss kunna reflektera och rationalisera, men därmed alierar vi oss från verkligheten. Meningen är inför våra ögon, inte bortom det vi ser. Praxis ger orden mening.

Wittgenstein såg att ett stort problem om och om igen dök upp vad han än skrev, nämligen: "Is there an order in the world a priori, and if so what does it consist of". Frågan är inte helt ny. I stort sett alla kulturer har ställt den, inte minst grekerna genom Herakleitos. Wittgensteins svar var att det finns en sådan ordning: "the world consists of facts, not of things".

Till sist innebär så vitt jag ser det Wittgensteins språkfilosofi att de som förlorar sin tradition, sin gemensamma praxis förlorar därmed också sitt gemensamma språk. Det språk som återstår blir meningslöst, förvirrande och betydelselöst. Det är vad som drabbade många koloniserade folk, till exempel åtskilliga söderhavsfolk, tydligast på Påskön. Det drabbar också de folk som genom nya ideologier tvingas eller fås att ta avstånd från sin historia och det gamla sättet att leva. Man försöker skapa ett nytt språk med nya begrepp anpassade till den nya ideologin. För att ge begreppen innehåll hamnar man i ändlösa definitioner och gränsdragningar som enligt Wittgensteins syn på språk som språkspel är helt förvirrande i och med att den nya ideologin saknar den praxis till vilket ett språk alltid hör.

Europa 1920-tal

Första världskriget innebar att fyra imperier hade fallit. I Ryssland härskade bolsjevikerna, Österrike-Ungern hade upplösts av segrarmakterna och splittrats i en mängd småstater på grundval av den så kallade nationalitetsprincipen som naturligtvis var ogenomförbar i Centraleuropa och det tyska kejsardömet hade ersatts av Weimarrepubliken. Dessutom hade det Osmanska imperiet upplösts och i praktiken delats mellan Frankrike och Storbritannien, Turkiet blev en rest av imperiet. Här kommer jag att koncentrera mig på det tyskspråkiga Europa. Österrike hade blivit en liten alpstat med världsstaden Wien som huvudstad och Tyskland hade ålagts obetalbara skadeståndskrav för kriget som framförallt Frankrike vägrade att revidera även då hela världsekonomin hotades. Det är alltså ingen överdrift att säga att det gamla Tyskland och det gamla Österrike låg i spillror politiskt och kulturellt. Konservativa och nationalistiska krafter saknades verkligen inte och de skulle komma att föra in Tyskland i ett nytt europeiskt storkrig. Dessa krafter hade också ett stort kulturellt inflytande inte minst genom Alfred Hugenberg.

Det gamla kejsarliga Tysklands fall innebar dock att Weimarrepubliken och 1920-talets Wien sökte nya till synes revolutionerande och icke-traditionella vägar inom olika konstarter och vetenskaper. Den nya filosofiska syn på "jaget" samt trading och tradition som filosofer som Max Scheler, Edith Stein,

Martin Heidegger och senare Ludwig Wittgenstein fört fram möjliggjorde i viss mån ett anammande av de nya kulturyttringarna i reformerandet av den tyska kulturen även om motståndet var hårt på många håll. Det gemensamma för de kulturpersonligheter som ofta inordnas under ordet modernism är att de avvisade de gamla traditionella formerna inom litteratur, musik, bildkonst och arkitektur. Många av modernisterna menade att det vara dessa gamla traditionella former som hjälpt till att föra en hel generation ner i skyttegravarna. De som lyckades överleva och kom tillbaka till hyperinflationens Tyskland behandlades också som om de hade varit oförsämda nog att inte ha stupat.

De så kallade modernisterna sökte alltså Traditionen av det sant mänskliga genom att lämna de gamla formerna. Sökandet kunde yttra sig på alla möjliga sätt. Låt mig peka på några exempel även om man i Tyskland misslyckades med att föra de nya formerna till seger. Istället blev det en nationalsocialistisk seger och ett nytt världskrig. Till stor del berodde misslyckandet av depressionen 1929 då amerikanskt utlånat kapital drogs tillbaka efter kraschen på Wall Street.

Wassily Kandinsky

Kandinsky föddes i Moskva 1866, men växte upp i Odessa. Som ung präglades han av den ryskortodoxa kyrkan med dess rika ikonografi. Han kom att studera juridik och nationalekonomi vid universitetet i Moskva samtidigt som han lärde sig att spela piano och cello samt tog lektioner i teckning. Kopplingen mellan musik och hans senare abstrakta måleri kom att bli centralt för honom.

1896 lämnade han Ryssland och flyttade till München, (eller snarare Murnau där även Erich Przywara senare skulle vistas och till sist dra sig tillbaka). I München blev han student vid konstakademien år 1900. Han var med och grundade konstnärgruppen Phalanx som ordnade utställningar av nutidskonst, bland annat av Monet. 1906 till 1907 vistades han i Frankrike och påverkades inte minst av fauvismen och Henri Matisse. Därefter återvände han till Murnau utanför München och ordnade utställningar med konst av till exempel Picasso. Vid krigsutbrottet 1914 tvingades han återvända till Ryssland.

Dessförinnan kom han fram till några grundläggande insikter. Först och kanske främst att en målnings färger är autonoma, att objekt inte behöver ingå i en målning och till och med kan stå i vägen för upplevelsen. Dessutom ledde kontakten med Arnold Schönberg till att Kandinsky såg musiken och måleriet som sprungna ur samma källa, en inre nödvändighet, ur en känsla som inte kunde motstås. Målning och musik lever i symbios och är uttryck för det inre ”andliga” livet.

Åter i Moskva målade han inte mycket, men undervisade desto mer. Efter revolutionen fick han viktiga poster i kommunisternas reorganisation av konstlivet. Kandinsky tröttnade uppenbart på detta

och återvände redan 1921 till Tyskland, nu till den kända konstindustriella skolan Bauhaus i Weimar. Senare flyttade den till Dessau och till sist till Berlin. Där var Kandinsky verksam till 1933 då nazisterna stängde institutet och Kandinsky flyttade till Paris och fortsatte sitt måleri där. Han dog 1944 i Neuville-sur-Seine.

Vad gör då Kandinsky så central i "modernismen" före och efter första världskriget? Han var övertygad om att en "Ny Tid" var i antågande i alla avseenden, inte minst i "andligt" avseende som kom till uttryck i musik och konst. I grunden var han ju ryskortodox kristen, det bör man hela tiden ha i åtanke. Före kriget präglades hans abstrakta måleri av död och uppståndelse, förstörelse och nyskapelse. Ett inre tvång framtvängde en närmast profetisk konst. (Här kan man möjligen associera till Carl Gustav Jung och hans förutsägelser om det kommande blodbadet). I brytpunkten mellan det gamla och det nya, döden och pånyttfödelsen, står konstnären ensam som lyssnar till och erfar den inre framträngande nödvändigheten. Den moderne ser och erfar den yttre världen på ett nytt sätt. Konstnären lever liksom i en kommunion med det under ytan andligen framträngande och målandet. Han gör det för de flesta osynligt synligt.

Inte minst mötet med Schönberg ledde till att Kandinsky knöt toner till färger, åter en slags kommunion mellan musik och måleri. Även andra ljus omsatte han i måleri. Den inre ordlösa upplevelsen, känslan, medvetandeakten blir det centrala för konsten, expressio. Denna uppfattning står nära den fenomenologiska i Max Schelers version.

Det Kandinsky är ute efter är färgernas inverkan på det inre andliga livet, färgerna skall nå "själen", bli en inre nödvändighet även för betraktaren. Konsten menar Kandinsky blir en inre framträngande nödvändighet, konsten har blivit autonom och den autonoma konsten förändrar människorna, världen.

Kandinsky teoretiserar mycket kring vad olika färger och former står för i medvetandet. Det lämnar jag därhän här. Det jag vill visa är att Kandinsky är en viktig representant inom konsten före och efter första världskriget som pekar i samma riktning som filosofin under samma tid. Såväl konsten som filosofin pekar på en inre Tradition, Människlighet, som kräver nya former i den Nya Tiden.

Arnold Schönberg

1874 – 1951

Kandinsky hade grundat Neue Künstlervereinigung München 1905, men kommit att anse gruppen för konventionellt traditionell. Därför grundades Der Blaue Reiter 1911 av bland andra Kandinsky. Gruppen bestod till krigsutbrottet 1914. Blå var för Kandinsky andlighetens färg och riddaren, ryttaren den som räddar människorna.

Gruppen trodde på ett nära samband mellan musik och måleri och var inspirerad av medeltida konst och nutida fransk konst vilket ledde till gruppens abstrakta målningar. I Der Blaue Reiter Almanach bidrog såväl Kandinsky som Schönberg och i gruppens första utställning 1911 ställde såväl Kandinsky som Schönberg ut och utställningen nådde även Göteborg! Schönberg var ju inte bara kompositör utan ägnade sig även åt måleri. Även i utställningar i Köln och Berlin deltog gruppen, i Berlin i Herwarth Waldens galleri Der Sturm så även där fanns en svensk anknytning! Det var alltså i denna grupp, Der Blaue Reiter, som Kandinsky och Schönberg möttes och inspirerade varandra.

Cirka 1908-09 började den självlärde Schönberg komponera atonal musik. Atonal musik kanske kan sägas karakteriserad av total oförutsägbarhet. Senare, på 1920-talet, utvecklade han dock ett system för komponerandet; ”kompositionsmetoden med tolv toner” som innehöll ett fåtal regler.

Schönberg föddes i Wien och var av judisk börd, men konverterade till luthersk kristendom 1898, möjligen av assimilationsskäl, men återvände till judendomen 1933! 1934 flydde han till USA. Man brukar indela Schönbergs komponerande i tre perioder; den romantiska med bland annat Verklärte Nacht, den atonala perioden från 1908 och till sist kompositioner med tolv toner från cirka 1920.

Medlemmarna i Der Blaue Reiter ville uttrycka (expressio) andliga sanningar i konsten vare sig det rörde sig om måleri eller musik och dessa båda konstarter levde i symbios i gruppen och ansågs framsprungen ur samma källa, det inre livet.

Vi ser alltså samma fenomen hos Schönberg som hos Kandinsky. Schönberg lämnar de konventionella traditionella formerna för komposition eftersom de inte längre räcker till för att uttrycka den inre traderade ”andligheten” för en ny tid, Vertfühlen skulle Scheler uttryckt sig.

Schönberg söker sig till Der Blaue Reiter där identifierbara objekt anses skymma konstens sanna Värde! Samma sak gör han inom musikens värld, avlägsnar fastlagda ordningar, former, för att

musikens sanna värde skall kunna släppas fram till en Ny Tid. Att Människan bär på en inre Tradition oskiljaktig från hennes natur verkar vara förutsatt.

Rainer Maria Rilke

1875 – 1926

Mystiker? Hur kan man nå gemenskap med det obeskrivliga, osägbara, i en sekulariserad värld utan tro, i ensamhet och ångest när de traditionella formerna inte längre är användbara. Kanske kan man sammanfatta utgångspunkten för Rilkes poesi så?

Rilke föddes i Prag som då tillhörde Österrike-Ungern. Föräldrarna tvingade in Rilke på den militära banan och han fick stå ut med den i fem år. Han godkändes för universitetsstudier i Prag 1895 och senare i München. Han studerade litteratur, konsthistoria och filosofi. 1898 reste han runt i Europa, till Italien och till Ryssland där han besökte Tolstoj. 1902 kom han till Paris där han inspirerades av skulptören Auguste Rodin som förde honom bort från subjektivismen och till objektiva observationer. 1911 flyttade han vidare till Trieste, men inkallades 1914 till krigstjänst. Genom vänners ingripande blev han frikallad och bosatte sig åter i München. 1919 flyttade han till Schweiz, men 1923 försämrades hans hälsa alltmer och han dog 1926 i leukemi.

Rilke hade en kort kontakt med Ludwig Wittgenstein. När Wittgenstein besökte Wien sommaren 1914 beslöt han att donera 100 000 österrikisk-ungerska kronor (ca 500 000 svenska kronor idag) till några österrikiska författare som var medellösa. Bland andra utsågs Rilke. Det var inte Wittgenstein som utsåg mottagarna, men han beundrade åtminstone vid denna tid Rilkes poesi. Rilke skrev ett tackbrev som glädde Wittgenstein, men någon ytterligare kontakt blev det inte. Wittgenstein ryckte kort därefter in som frivillig i österrikisk-ungerska armén vid krigsutbrottet.

Här får jag lämna Rilke för en stund. Kort före sin död 1926 skrev Rilke "Elegi till Mariana Tsvetajeva". Vem var då hon? Hon levde mellan 1892 – 1941. Uppväxt i Moskva. Fadern var professor i konsthistoria och modern pianist och elev till Anton Rubinstein. Hon påstod att hon alltid känt sig utanförstående, främling. I poesin kom hon att identifiera sig med okända, överrumplande krafter: "Poesin tar sitt ord ur fjärran. Poeten tas av ordet fjärran". Hon sökte det utom räckhåll: "Konsten är ett mysterium och ett offerväsen".

Hon gifte sig 1912 och fick två flickor. Under svälten 1919 och efter världskriget, revolutionen samt inbördeskriget dog hennes minsta flicka. Mariana Tsvetajeva flyttar till Prag där sonen Georgij föds och maken kommer efter. De flyttar vidare till Paris som så många andra ryska emigranter. Hon brevväxlar med de enda hon såg som sina jämlikar, Boris Pasternak och Rilke. Breven är från 1926. Pasternak isolerad i Sovjetunionen och Rilke dödssjuk. Rilke skrev till henne: ”Vi vidrör varandra med vad? Med vingslag, med själva avstånden snuddar vi vid varandra”.

Rilke fick genom Pasternak och Tsvetajeva kontakt med det ”eviga” Ryssland. Västerlandet hade enligt honom alltmer förfallit till rationalism och materialism. När Rilke dött skrev Tsvetajeva: ”Jag lever genom och med honom.”

Maken, Sergej Efron, som stridit på den vita sidan i inbördeskriget, återvände 1937 till Ryssland med deras dotter efter att ha anammat kommunismen, men blev avrättad och dottern skickades till läger. Efter ett par år återvände även Tsvetajeva till Ryssland bara för att finna att maken avrättats. Hon själv deporteras och hänger sig 1941. Sonen Georgij stupar i kriget. Dottern Ariadna var den enda i familjen som överlevde kriget och terrorn.

Till Mariana Tsvetajeva skrev alltså Rilke 1926 ”Elegi till Mariana Tsvetajeva”. Tolkningen gjord av Ingemar och Mikaela Leckius. Publicerad i Signum 1987, nr. 5.

Elegi Till Mariana Tsvetajeva
RILKE, RAINER MARIA

O dessa förluster i Alltet, Marina, dessa störtande stjärnor
Vi förökar det ej, vart än vi oss kastar, mot vilka
stjärnor vi tumlar. I denna helhet är allting inräknat redan.
Så förminskar den fallande ej det heliga talet.
Varje försakande språng störtar i ursprunget ner och läks.
Är då allt blott ett spel, skiftning av ett och samma, förskjutning,
ingenstädes ett namn och sällan förtrolig vinning?
Vågor är vi, Marina, och hav? Himmel, Marina, och djup
Jord är vi, Marina, jord och tusenfalt vår, lärkor
som en frambrutande sång slungar ut i en osynlig rymd.
Vi begynner i jubel, snart överglänser det oss fullkomligt;
men plötsligt vänder vår tyngd sången nedåt i klagan.
Och ändå: är inte klagan ett yngre, omvänt jubel?
Även lägre gudar vill hyllas, Marina. Så oskuldsfulla
är dessa gudar, de väntar på lovord som skolbarn.
Lovsjung, min kära, låt oss slösa med lovsång
Ingenting tillhör oss. Vi lägger vår hand så lätt kring
obrutna blommors hals. Jag såg det vid Nilens strand, i Kôm Ombo.
Så bär konungar, Marina, själva försakande, fram sina gåvor.
Liksom änglarna märker ut dörren hos dem som skall räddas
så vidrör vi, skenbart ömsint, det ena och det andra.

Ack, så fjärmade redan, så skingrade är vi, Marina,
om än av djupaste förevändning. Teckengivare blott.
Detta stillsamma skeende, när någon ibland oss
ej mer härdar ut och beslutar att gripa,
hämnas och dödar. Ty att det äger en dödlig makt
märkte vi alla på dess milda, måttfulla väsen
och på den sällsamma kraft som gör oss levande
till överlevande. Icke-vara. Vet du hur ofta
en blind befallning bar oss genom den nya födelsens
iskalla förmak ... Bar oss? En kropp full av ögon
under ett otal förnekande ögonlock. Bar ett helt släktes
i oss nedslungade hjärta. Mot flyttfåglars hem

bar den skaran, bilden av vår svävande förvandling.
Älskande borde ej veta, Marina, får ej veta så mycket
om undergångens stund. De måste vara som nya.
Först deras grav är gammal, först deras grav betänker,
fördunklad under sörjande träd, det som alltid har varit.
Först deras grav bryts ner; de själva är böjliga vidjor,

och kraften som böjer dem formar dem till en yppig krans.
Se, de försvinner i majvinden? Från det evigas mitt,

där du andas och anar, drivs de av ögonblicket bort.

(O jag fattar dig, kvinnliga blomma på samma
oförgängliga gren. Så starkt sprids jag i nattluften

som snart skall snudda vid dig.) Tidigt lärde sig gudarna
att spela halva varelser. Vi som drogs in i kretsen
fyllde oss själva till brädden likt månens skiva.

Varken i ny eller nedan, aldrig mera kan någon skänka
oss helheten åter, utom vår egen ensamma vandring
över detta sömnlösa landskap.

Framgår det i vilken osägbar Tradition Rilke står?

Walter Gropius

1883 -1969

Walter Gropius är säkert den som påverkat modern europeisk arkitektur och industriell design mer än någon annan. Liksom sin fars farbror blev Gropius arkitekt efter studier vid tekniska högskolan i München och i Berlin. 1908 kom han till den berömde Peter Behrens arkitekt- och designkontor där

även bland andra Le Corbusier arbetade. 1910 flyttade Gropius till Berlin och startade eget arkitektkontor som innebar ett genombrott för ”modernistisk” arkitektur i Tyskland. Han ville sammanföra kreativa konstnärer med tekniker som sysslade med maskinell produktion så att det sköna och funktionella kunde nå alla. Han argumenterade för prefabricerade byggnadsdelar som sedan sammanfogades på plats. Kort sagt, industriell produktion för att kunna nå alla med det funktionella och vackra.

Han var sergent i tyska krigsmakten under världskriget och överlevde mirakulöst vid flera tillfällen.

1919 grundade han Bauhaus (Staatliches Bauhaus Weimar) dit alltså även Kandinsky kom. Bauhaus var en skola som förenade konst med hantverk med syfte att industriellt sprida det vackra och funktionella till alla. Samma grundtanke som han hade före kriget. Skolan blev den mest inflytelserika i Tyskland inom modern design, arkitektur och konst. Gropius ledde skolan mellan 1919 och 1928. Inriktningen fick i Sverige benämningen Funktionalism, men inte i Tyskland.

Nazisterna stängde skolan 1933 och Gropius flyttade till USA där han fortsatte sitt arbete inom design, arkitektur och konst. Estetik, enkelhet, ekonomi och konst utesluter inte varandra enligt Gropius. Dessutom ansåg han att arkitektur och konsthantverk alltid måste förändras för att stå i samklang med det samhälle arkitekterna, konstnärerna och konsthantverkarna lever i. Omgivningen i sin helhet måste återspeglas i arkitektur och konsthantverk.

Gropius bröt alltså med den konventionella byggnadstraditionen och såg till vad nutiden var i behov av. Samtidigt uppmuntrade han sina elever och medarbetare till spontanitet, vitalitet och att se till de egna inre individuella bilderna.

Paul Engelman och Ludwig Wittgenstein ritade och uppförde ett hus i Wien för Wittgensteins syster Margarets räkning. Wittgenstein bestämde näst intill allt in i minsta detalj. Det är uppenbart att han inspirerats av Gropius och Bauhaus.

Återigen ser vi ett konstnärligt uppbrott just före och framförallt efter första världskriget. Under 1920-talets Tyskland kunde man inte inom arkitekturen anknyta till förkrigstidens kejsarliga Tyskland. En Ny Tid hade inträtt och ur spillrorna av det gamla Tyskland, ja det gamla Europa, var man tvungen att söka något nytt, nytt för alla. Inte genom en kommunistisk revolution. Den hade president Ebert avvärjt med hjälp av riksvärnet.

Gropius ville gå en annan väg och förena skönhet, konst, funktion, goda bostäder och fabriker med en hållbar ekonomi. Estetiken, funktionen och ekonomin var det centrala i detta samhällsprojekt. En slags pacifistisk revolution där konsten var källan, konstnärens inre inspiration även om det bara var frågan om ett dörrhandtag. Ett funktionellt vackert dörrhandtag var lika viktigt för Gropius som för Wittgenstein.

Återigen enligt min mening samma mönster vi sett inom filosofi, måleri, musik och nu konsthantverk och arkitektur.

Gropius hus i USA

Margarets hus i Wien som ritades av Paul Engelman och Ludwig Wittgenstein

Weimarrepubliken

Den 11 november 1918 trädde vapenstilleståndet i kraft. Två dagar dessförinnan hade kejsaren Vilhelm II abdikerat. Den 28 juni 1919 undertecknades "Versaillesfreden". Tyskland fick avträda ofantliga områden. Ett krigsskadestånd ålades senare Tyskland som i praktiken ansågs allena skyldigt till kriget. Beloppet var så ofantligt att det var omöjligt att betala. Den 11 augusti 1919 stadfästes en ny tysk författning av nationalförsamlingen i Weimar. Tyskland blev en demokratisk förbundsstat med parlament och en rikspresident som utsåg rikskanslern. Socialdemokraten Friedrich Ebert blev den förste rikspresidenten.

Omedelbart hotades den demokratiska republiken från vänster av kommunister och från höger av frontsoldaternas förbund "Stahlhelm". 1920 utgav frontsoldaten Ernst Jünger "In Stahlgewittern. Ein Kriegstagesbuch". Boken blev en enorm försäljningsframgång. 1922 kom Jüngers bok "Der Kampf als inneres Erlebnis". För Jünger och Stahlhelm fortsatte kriget, nu mot den förhatliga republiken, demokratin.

Det första hotet mot den demokratiska republiken kom emellertid redan den 9 november 1918 då Karl Liebknecht utropade den tyska socialistiska republiken. Ebert kom överens med general Groener om att med vapen bekämpa det bolsjevikiska försöket att gripa makten. Den 15 januari var allt över. Armén hade slagit ned revolutionsförsöket. Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg "avrättas" eller snarare misshandlas till döds.

1921 kom skadeståndskravet från segrarmakterna. 132 miljarder guldmark. Tyskland fick kapitulera ännu en gång inför hotet om ockupation av Ruhr. Denna "Erfüllungspolitik" fördes för att vinna tid av rikskansler Joseph Wirth som tillhörde det katolska centrumpartiet och hans rådgivare Walther Rathenau. Den 24 juni 1922 mördas Rathenau av den nationalistiska organisationen "Organisation Consul". Politiska mord blev nu vardag i den unga republiken.

1923 råder hyperinflation. Både Hans Fallada och Erich Maria Remarque skildrar senare denna tid i romanform. Fick man betalt för något gällde det att omedelbart köpa något. Nästa dag kunde värdet till och med vara halverat. En viktig orsak till inflationen var att franska trupper besatt Ruhr för att tvinga Tyskland till betalning av krigsskadeståndet. Tyska arbetare lade ner arbetet och tyska staten ökade farten på sedelpressarna för att finansiera motståndet vilket ledde till inflation. Situationen blev ohållbar.

1923 blev tyska folkpartiets ledare Gustav Stresemann rikskansler. Han och Ebert beslöt att inställa motståndet i Ruhr och söka samförstånd med Frankrike. Stora delar av den tyska befolkningen var helt enkelt undernärdd på grund av inflationen. Stresemann lyckades få ned inflationen och fortsatte att söka samförstånd med Frankrike i alla de regeringar han satt i fram till sin död. Stresemann avskydde som alla andra tyskar Versaillestraktaten, men ville genom förhandlingsvägen och genom förhållning successivt upphäva "freden". Väpnad kamp uteslöts dock.

Här är inte plats att gå igenom Weimarrepubliken alla kriser, men sammanfattningsvis kan man säga att det var Gustav Stresemann som lyckades hejda hyperinflationen och den påföljande nöden samt genom internationella avtal mildra skadeståndskraven.

Kulturlivet blomstrade inom teater, film, konst och litteratur. Nöden mildrades, men republiken hotades hela tiden från vänster, men alltmer från höger av en nationalistisk konservativ borgarklass och extremnationalister.

1925 dör Ebert och fältmarskalk Paul von Hindenburg valdes till rikspresident. Amerikanskt lånekapital strömmade in i Tyskland. Det ansågs som en bra placering på grund av tyskarnas företagsamhet och arbetsamhet. Trots gigantiska svårigheter verkade den demokratiska och pacifistiska republiken stabiliseras och överleva. Visserligen fanns de skrålade nazisterna på gatorna, men de var relativt marginella. Mycket såg relativt ljus ut ända till börskraschen på Wall Street den 24 oktober 1929. Många amerikaner förlorade kolossala belopp på kort tid och sade upp de tyska lånen. Detta innebar att den amerikanska krisen blev tysk och europeisk.

I mars 1930 vädjade Hindenburg till centrumpartiets ledare Heinrich Brüning att åta sig att bli rikskansler. Brüning var gammal frontsoldat och hyste stor vördnad för fältmarskalk Hindenburg så han sade ja. Brüning fick sätta det ena sparprogrammet efter det andra. Återigen krävdes stora offer och umbäranden av det tyska folket.

Nödförordning på nödförordning följde. Brüning gick förbi parlamentet eftersom förordningarna enbart krävde presidentens godkännande. Nyval utlystes 1930 och nöden ledde till något som hade varit otänkbart för bara något år sedan. Adolf Hitlers nationalsocialistiska parti stod som segrare, men Hitler släpptes inte fram till kanslersposten. Brüning satt kvar och tvingades leverera ytterligare nödförordningar. I London krävde Brüning ett slopande av krigsskadeståndet och alla förstod att han dessutom krävde en revidering av Versailles.

Banker och företag i Tyskland tvingades ställa in betalningarna. Presidentvalet 1932 stod mellan Hindenburg och Hitler. Brüning stödde Hindenburg som blev omvald tack vare socialdemokratiska väljare och centrumpartiet. Nationalisterna som egentligen var Hindenburgs naturliga stöd röstade på Hitler.

30 maj 1932 avgår Brüning på Hindenburgs begäran. Hindenburg hade vägrat underteckna en nödförordning som omfattade de ostpreussiska adelsgodsen. Sedan gick allt fort. Franz von Papen från centrumpartiet blir kansler en kort tid. Det blir han som till sist får Hindenburg att utnämna Adolf Hitler till rikskansler eftersom han trodde att han som vicekansler skulle kunna hantera honom. Den 30 januari 1933 blir Hitler kansler. Weimarrepubliken dog samma dag.

Weimarrepubliken innebar ett försök till ett nytt Tyskland i en Ny Tid inom politik, riksvärn, litteratur, vetenskap, filosofi, konst, musik, teater... Det misslyckades av en mängd orsaker varav några nämnts här. Friedrich Ebert ville att författningen som antogs 1919 skulle ge frihet, frihet för alla medborgare inom alla områden. Det blev en kort, men intensiv blomstring. På många sätt överlevde blomstringen det andra kriget om än i spillror.

Religion

Protestantism

Karl Barth

1886 – 1968

Barth var schweizare, men var verksam i Tyskland ända tills nazisterna utvisade honom 1934 på grund av hans roll i Bekännelsekyrkan. 1919 utgav han "Der Römerbrief", omarbetad 1922. 1925 kom "Das Wort Gottes und die Theologie", 1927 "Christliche Dogmatik – Prolegomena", 1932 den första volymen av 12 "Kirchliche Dogmatik". Volym 12 kom 1959.

Den dialektiska dogmatik som Barths teologi brukar benämnas, framgick ur den kulturkris som följde på första världskriget och som en stor del av denna uppsats handlar om. Barth angriper framförallt den religionshistoriska skolan. Ur bibeltexterna ville den religionshistoriska skolan rent historiskt kritiskt studera texterna. Det innebar enbart filologi och historia. Barth ville istället utröna vad texterna egentligen handlar om, det dialektiska förhållandet mellan evighet och tid, mellan det transcendenta och immanenta, mellan Gud och människa, himmel och jord. Barth var uppenbart inspirerad av Kierkegaard och Dostojevskij. Guds ord är alltså enligt Barth fullkomligt transcendent vilket innebar en total motsats mellan natur och nåd. Bibeln med dess frälsningshistoria blir en analogi till det helt transcendent Gudsordet. Allt beskrivs av Barth dialektiskt så att det immanenta kan belysa det transcendent, men det är knappast tal om analogi utan just dialektik.

Förkunnelsen, kerygmat, blir det centrala för Barth. Enbart genom inkarnationen kan klyftan mellan Gud och människa överbryggas, mellan det transcendent och det immanenta. Kristologin blir alltså det mest centrala hos Barth. Kristi död och uppståndelse blir en analogi till ett kosmiskt skeende, förkastelsen och uppståndelsen. I denna eviga transcendent frälsning kan människan bli delaktig genom förkunnelsen. Bibeln blir alltså inte egentligen Guds ord utan vittnar om det helt transcendent Gudsordet som utgörs av det osägbara.

Rudolf Bultmann

1884 - 1976

Bultmann blev professor i Marburg 1921 och förblev det till sin pension 1951. Martin Heidegger undervisade vid samma universitet och Heideggers filosofi kom att i högsta grad påverka Bultmann.

Även om Bultmanns teologi kom till fullt uttryck i skrift först i och med "Neues Testament und Mythologie" 1941 så fanns kerygma-teologins tankar redan i boken "Jesus" från 1926. Förkunnelsen om Jesus i den första kristna församlingen är det centrala i nya testamentet enligt Bultmann, inte händelserna i Jesu liv. Nya testamentet är inte en biografi enligt Bultmann.

Bultmann menade att nya testamentets världsbild är oförenlig med nutidens. Nya testamentet är en mytologisk skrift och frågan är hur myterna skall förstås idag. Därför måste nya testamentet "avmytologiseras" (Entmythologisierung). Myterna skulle tolkas genom en existencial tolkning (jämför Heidegger).

Människans bestämmelse är frihet från det världsliga, frihet till att hänge sig åt framtiden (Heidegger skulle hålla med utan att blanda in nya testamentet). Kristi död blir bortdöendet från världen och uppståndelsen blir den nya fria existensformen. Vår existens kan förvandlas av nya testamentets egentliga budskap. Människan kan genom nya testamentets förkunnelse nå en ny självförståelse. Den historiske Jesus blir oväsentlig för Bultmann. Kristi död och uppståndelse symboliserar människans existentiella förändring. Uppståndelsen blir i Bultmanns teologi inte ett historiskt faktum utan en symbol för människans existentiella uppvaknande.

Katolska kyrkan

Erich Przywara SJ

Under tidigt 1900-tal spreds en rik liturgisk förnyelse från benediktinklostret i Beuron dit bland andra även Edith Stein sökte sig. Den som främst förknippas med förnyelsen av katolsk teologi och filosofi i Tyskland är dock Erich Przywara SJ. Ett försök till sammanfattning av Przywaras liv, filosofi och teologi finns på denna hemsida. Här kan det bara bli fråga om en sammanfattning av det som rör denna uppsats ämne.

Erich Przywara föddes i Katowitz i det då tyska Oberschlesien, idag Polen. Fadern var av polsk härkomst, modern av tysk. I hans hemtrakt möttes alltså Österrike, Ryssland och Tyskland, eller om man så vill öst och väst. I gymnasiet var han främst intresserad av musik. Musiken och kulturmöten skulle få avgörande betydelse i hans livsgärning.

1908 inträdde han i jesuitorden. Jesu sällskap var då förbjudet i Tyskland så han inträdde i novitiatet i Exaten i Holland. Orsaken till förbudet mot jesuitorden i Tyskland var Kulturkampen som Bismarck drev mot katolska kyrkan. Visserligen hade påven Leo XIII och kejsar Wilhelm I träffat en överenskommelse som successivt normaliserade katolska kyrkans verksamhet i Tyskland, men jesuitförbudet stod fast. Novitiatet pågick i två år varefter följde filosofistudier 1910-13 i Valkenburg i Holland. 1913-17 undervisade han i musik. Därefter följde fyra års teologistudier. 1920 prästvigdes han, men efter prästvigningen följde ytterligare teologistudier i Valkenburg som då var ett centrum för en slags filosofisk dialog mellan det moderna och det medeltida, mellan Kants och Thomas ab Aquinos filosofi samt mellan kyrka och kultur. Förutom Thomas studerade han Augustinus, John Henry Newman och karmelitisk spiritualitet. Han genomgick naturligtvis studier i nyskolastik, men nyskolastiken kom knappast att dominera hans livsgärning, tvärtom.

Efter alla år av teologiska studier var en akademisk karriär den mest naturliga vägen att gå, men jesuiterna var misstänkta i akademiska kretsar och helt nyligen tillåtna i Tyskland. Dessutom var de kyrkliga myndigheterna inte helt övertygade om att hans idéer lämpade sig för undervisning av prästkandidater. Istället sände provincialen i hans orden honom till München där han kom att ingå i redaktionen för jesuiternas tidskrift "Stimmen der Zeit" mellan 1922 och 1941. Tidskriften syftade till att vara en katolsk röst inom tysk filosofi, kultur och religion. I denna tidskrift kom han att publicera otaliga artiklar om tro, litteratur, konst, musik, filosofi, teologi, liturgi, kyrka... Han kom aldrig att

tillhöra ett universitet eller undervisa i kurser på universitet. Hans inflytande blev trots det enormt genom böcker, artiklar, föreläsningar, symposier och seminarier.

Möjligen kan man säga att han sökte en syntes mellan olika filosofer, författare, teologer... som till exempel Edmund Husserl, Max Scheler, Sören Kierkegaard, Immanuel Kant, Thomas ab Aquino, Karl Barth, Leo Baeck, Martin Buber, Martin Heidegger, Friedrich Nietzsche... Syntesarbetet innehöll hård kritik, men samtidigt använde han sig av olika ståndpunkter för en syntes som syftade till att förstå den nutida situationen som var katolska kyrkans utmaning. Det nutida, det moderna måste historiskt förstås och får inte bara avvisas vilket skulle leda till kyrkans isolering. Det var hans fasta övertygelse att den moderna kulturen rymmer en strävan efter det oändliga. Människan längtar av naturen, som Guds skapelse och inte helt fördärvad av synd, efter det oändliga och denna längtan och strävan måste kyrkan besvara och inte avvisa. Kyrkan måste förstå denna rörelse under alla yttre former som den tar sig i kulturen och svara på denna längtan.

Nazisterna såg i Przywara som den främste och ledande katolske intellektuelle och stängde det hus i vilket han och andra jesuiter levde. Hans hälsa försämrades och dominikansystrarna i Speyer, där Edith Stein undervisat, tog hand om honom.

1941 började han dock predika och undervisa i München på kardinal Faulhabers uppmaning. Ämnet var framförallt "Vad är Gud?" Przywara kräver mod i krigets svåra tid, mod att söka en fullare sanning, mod att se att tillhörighet till Gud eller fördömelse är verkliga alternativ eftersom Kristus och Antikrist står ansikte mot ansikte. Det katolska svaret är människans oupphörliga underkastelse under Skaparen. Den kristne måste oupphörligt ge sig själv i ett objektivet tjänande av Gud, man får inte dra sig tillbaka. Ingen får idealisera det förflutna eller det nutida. Båda ståndpunkterna är reaktionära enligt Przywara.

För att förstå Przywara måste vi hela tiden ha i åtanke hur förankrad han var i Augustinus och Thomas ab Aquinos teologi. Båda stod inför svåra utmaningar för kyrkan. Augustinus med rötter i manikeismen förenar Platon och nyplatonismen med kristen tro och Thomas ab Aquino gör Aristoteles filosofi förenlig med kristen tro. Deras utgångspunkt var att människan, Guds skapelse, av naturen längtar och strävar efter Gud sin Fader, utan att för den skull bortse från synden som dock inte utsläckt människans naturliga hemlängtan. Att icke-kristna filosofer, författare, konstnärer... skulle kunna uttrycka denna längtan är alltså inte att förvåna och dessa olika uttrycksformer kan kyrkan förstå och använda som medel att få människor att söka Gud och öppna sig för nåden. Grunden för detta tänkande är att det finns en analogi mellan Skaparen och skapelsen. För Thomas ab Aquino var orsaken till denna analogi kausalitet. Att Gud har orsakat världen genom att han skapat den. Gud finns alltså på ett sätt i allt skapat, men samtidigt är världen väsensskild från den Gud som finns i allt och överallt.

Denna analogi är utgångspunkten för Erich Przywaras livsverk. Det finns en analogi mellan de moderna kulturyttringarna och Gud. Dessa moderna kulturyttringar studerade och recenserade Przywara särskilt under 20-talets Weimarrepublik. Exempel på företrädare för dessa moderna kulturyttringar som Przywara ägnade så stor uppmärksamhet är Rainer Maria Rilke, Thomas Mann, Wassily Kandinsky, Schoenberg, Picasso, Matisse, Cezanne, Richard Strauss... som han ansåg i sin konst uttryckte människans längtan efter oändligheten som kyrkan inte får ta avstånd från, isolera sig från, utan möta som den mänskliga naturens längtan.

Denna inställning till det moderna var verkligen inte okomplicerad under första halvan av 1900-talet. Katolska kyrkans ledning bekämpade all modernism och förde en isolationistisk kyrkopolitik. Erich Przywara avvisade denna isolationism och menade att filosofer som Schelling, Husserl, Scheler, Buber

och till och med Heidegger visserligen inte var katolska företrädare (utom möjligen Scheler under en period), men deras filosofi kunde anses uttrycka en religiös längtan och deras filosofier kunde vara vägen till ett möte med det transcendenta.

Det moderna var för Przywara det senaste uttrycket för västerländsk kultur, en kultur som hade sina rötter i "det kristna Europa" och människans naturliga längtan efter det transcendenta. Enligt Przywara råder polaritet mellan det immanenta och transcendenta, men samtidigt analogi.

Påven Pius X sökte stoppa modernismen och hålla den utanför kyrkan bland annat genom den så kallade antimodernisteneden som alla präster och professorer avtvingades in på 1960-talet. Denna ed hotade all katolsk teologisk och filosofisk forskning vid tyska universitet, men den fick inte samma effekt i Tyskland som till exempel i Frankrike. Przywara hade ju aldrig någon universitetsbefattning och kunde arbeta relativt ostört på redaktionen för "Stimmen der Zeit" i München.

Przywara betonade att katolsk kristendom är inkarnational, den förverkligas i levande kulturer. Tron får inte isoleras i total subjektivitet som hos Kant eller till fångelse för känslor som hos Luther. Evangeliet måste förkunnas med hjälp av moderna uttrycksformer. Karl Rahner uttryckte det så att man inte behöver vara modernist eller antimodernist... bara modern.

Przywara ansåg att det alltid finns ett nära samspel mellan en epoks kulturella yttringar i bland annat politiska och sociala rörelser och epokens metafysiska kärna, den osynliga anden. En tids metafysiska kärna visar sig i den filosofi och teologi som träder fram ur den. Man måste bara ge akt på såväl de kulturella yttringarna som på filosofin och teologin. Det osynliga igenkänns i det synliga. Återigen ser vi här Przywaras analogiska tänkande. Det finns en överensstämmelse, analogi, mellan det osynliga transcendentum och det synliga immanenta. För Przywara var det uppenbart att den moderna kulturen manifesterade en längtan efter Gud. En gudomlig inkarnation i den moderna världen skulle alltså vara möjlig, ja Przywara ansåg att den ägde rum i 1920-talets kulturyttringar som han ingående studerade. Katolska kyrkan får enligt Przywara inte isolera sig från eller avvisa dessa kulturyttringar som ytterst är uttryck för en längtan efter Gud. Kyrkan får inte dra sig tillbaka till medeltidens storhetstid.

1920-talets konst, litteratur och musik innebar ett kairos, opportunitas, en möjlighet och ett tillfälle för den moderna tidens människa att möta Gud, mottaga nåden, kärleken. Detta tillfälle måste kyrkan använda sig av, inte avvisa. Przywara förenade teologi – poesi, Thomas och Rilke. Poesin beskriver det konkreta och bygger en bro mellan det gudomliga och det ändliga. Återigen polaritet och analogi.

Åter till utgångsfrågan

Vad syftade då detta långa försök till redogörelse och förståelse av 1920-talets Tyskland? Jo till att se om den tiden kan hjälpa oss att förstå den Nya Tid som idag bryter fram i Europa och Sverige. Visserligen dröjde det innan det man kallar modernism kom till Sverige. Man brukar när det gäller konst och arkitektur nämna Stockholmsutställningen 1930, men när det gäller filosofi, teologi, litteratur och musik dröjde det än längre. Det är dock inte den utvecklingen som är aktuell här utan vår egen nutid. Kan den tyska 1920-tals situationen hjälpa oss att förstå vår egen nutid.

Minneslitteratur

Patrick Modianos författarskap har karakteriserats som minneslitteratur till skillnad från vittneslitteraturen vars författare var med om 1900-talets ohyggliga historia. Minneslitteraturen försöker gräva fram händelseförlopp ur minnenas spillror och fragment.

I Frankrike förtogs stora delar av landets 1900-tals historia, åtminstone dess mindre glamorösa delar som ockupationstiden, kolonialismen, tredje republiken och Algerietkriget. Simone Weil ansåg redan 1943 att Frankrike efter kriget var tvunget att lyfta fram ockupationsåren i ljuset, avkolonisera och inte falla tillbaka i tredje republikens förflamning förorsakad av partiernas makthunger. Istället föreslog hon ”de politiska partiernas allmänna avskaffande”. Inget av detta skedde. Kolonierna fick frigöra sig genom våld, ockupationen sopades under mattan och partistriderna återupptogs. Man ville bara glömma.

I Tyskland ville man än mer glömma och sopa under mattan. Det gällde första världskriget, Weimarrepubliken, Tredje Riket och delningen av det besegrade Tyskland.

I östra Europa har tystnaden av vad som hänt varit allra värst. Som någon uttryckte det; ”alla ljuger”. Frågor som ”vad heter dina föräldrar, var kommer du ifrån, var är du född, vad har du arbetat med...?” besvaras med lögn för att inte avslöja härkomst, att man är jude, att man själv deltagit (eller ens föräldrar) i något som man bör förtiga. Vad man än svarar kan det leda till misstankar. Därför är det bäst att inte fråga någon om något och absolut inte svara sanningsenligt om någon frågar något. Allt kan leda till misstankar. Det gäller alltid att dölja sin egentliga identitet.

Även länder som Sverige, Norge, Finland och Danmark har svårt att öppet närvarandegöra sin 1900-tals historia. Ett vanligt sätt att undvika historiska obehagligheter är att man inte anser sig ha något att göra med sina släktingar eller vad orten gjort eller inte gjort. Individualismen har gjort att vi inte ser att vi själva har del av våra anfäders liv. Inte är väl vi skyldiga till vad de gjorde? Det är inte fråga om skuld utan att om söka vår identitet, det vill säga det som vanligen kallas historia, undersöka, veta vilka vi är och försona oss med vår identitet även om åtskilliga aspekter av vår identitet är svåra att möta och försona sig med.

Jag menar med minneslitteraturens författare att man måste gå ned på individnivå. Alla folk och enskilda människor i Europa måste minnas, närvarandegöra, det förflutna. Det gäller särskilt barn och barnbarn till dem som var med och det är vi ju alla, alla bär arvet i sina liv, i vårt sätt att vara och leva. Ingen kan svära sig fri från det levande arvet. Eftersom de flesta som var med när det hände är borta så återstår fragment, korta minnesbilder av vad de som är borta visat, sagt, foton, platser, dokument... Dessa fragment försöker minneslitteraturen samla och på olika sätt foga samman. Dessa sammanfogade fragment är vår identitet.

Patrick Modiano, född 1945, fick Nobelpriset i litteratur 2014. 2015 hette mottagaren Svetlana Aleksijevitj, född 1948, det vill säga samma generation som Modiano. Vid slutet av 1960-talet utbildades hon till journalist i Minsk, men hon kom att använda sin journalistutbildning som grund för sitt författarskap, som författare dokumenterade hon nämligen otaliga människors berättelser, fragment av ofattbart omvälvande händelser, som sedan bearbetades litterärt och sammanställdes till en helhet som trots det knappast kunde definieras.

”Kriget har inget kvinnligt ansikte” 1983, ”De sista vittnena” 1985, ”Zinkpojkar” 1989, ”Förförda av döden” 1993, ”Bön för Tjernobyl” 1996, ”Om Tiden second hand” 2013.

Det är otaliga intervjuer bakom varje bok. Varje intervju är ett fragment, men i böckerna är det möten som mynnar ut i en helhetsbild av människan, inte bara av dem som var med när det hände i Det stora fosterländska kriget, i Afghanistan, i Tjernobyl, i Sovjetunionens kollaps.

Michail Gorbatsjov skickade ett gratulationstelegram till Svetlana Aleksijevitj med anledning av nobelpriset. Det glädde henne tydligen särskilt eftersom det var hans Perestrojka som gjorde det möjligt för henne att ge ut sina böcker.

Som barn hörde hon kvinnor tala om kriget på kvällarna efter arbetet. De talade om männen som inte fanns längre. Fadern som var från Vitryssland upplevde Stalinterrorn på 30-talet, sedan kriget och till sist blev han rektor i byn. Modern var från Ukraina. Båda trogna anhängare till sovjetmakten vilket ledde till ständiga gräl i hemmet mellan föräldrar och dottern. Modern hotade att förskjuta Svetlana. Genom Perestrojkan fick Svetlana stora litterära framgångar och föräldrarna kände sig stolta och det blev försoning i familjen. Trots det hade föräldrarna svårt att försona sig med det nya. Fadern ansåg att revolutionen förråtts. Ingen av dem som kom från Sovjettiden kunde göras om. De har sitt språk, språkspel skulle Ludwig Wittgenstein sagt, och det kan inte göras om.

Alla dessa intervjuer och minnena från barndomen strax efter kriget är idag oersättliga. Efterkrigsåren är borta och intervjuerna går inte att göra idag av olika skäl. Folk är återigen försiktigare med vad de säger och man har vant sig, till exempel vid följderna av Tjernobylkatastrofen. Därför är det inget att prata om längre. Det är som det är.

Minneslitteraturen sysslar alltså med fragment, något annat återstår inte, men dessa fragment är omistliga för att vi skall förstå oss själva.

Postmodernism

Det är omöjligt att inte komma in på den så kallade postmodernismen efter att sett den roll som fragment av minnen spelat inom minneslitteraturen. Som framgått av avsnittet om det tidiga 1900-talets modernism så hävdade till exempel Max Scheler att en person inte var en självständig substans,

inte heller ett objekt utan istället en konkret enhet av gärningar. Därmed skulle vi vara sociala varelser och som sådana värderar vi apriori objektiva oföränderliga värden, det som Scheler kallar "Wertfühlen". Det finns alltså enligt Scheler en objektivitet i etiken på samma sätt som Kandinsky ansåg att det fanns sanningar som kunde uttryckas i den abstrakta konsten.

För Martin Heidegger och Ludwig Wittgenstein var ordet "jag" inte oproblemiskt. Heidegger ansåg att man borde gå bortom den klassiska grekiska föreställningen om ett särskilt jag och Wittgenstein avvisade bestämt Descartes syn på jaget som kommit att dominera vår kultur. Wittgenstein ansåg att Descartes filosofi ledde till ren solipsism.

Postmodernismen är naturligtvis ingen entydig riktning, men i brist på annat får vi använda begreppet. I postmodernismen blir allt relationer, allt bestäms i relation till något annat, vilket redan Heidegger menade. Detta innebär dock inte med nödvändighet att det inte finns sanna och falska bilder av "verkligheten". Utmärkande för postmodernismen är eklekticismen. Man väljer fritt fragment från vilken epok eller riktning som helst inom arkitektur, konst, musik, litteratur, kultur och till och med filosofi och teologi. Mångkulturalism kan alltså ses som ett postmodernt fenomen. Postmodern filosofi värjer sig över huvud taget mot övergripande teorier om etik, estetik, vetenskap... Friedrich Nietzsche kan ses som en tidig föregångare.

Ideologierna och religionerna är döda i ett postmodernt samhälle och vetenskapen misstros. Rotlösheten är förhärskande (Jämför Simone Weil: "Att slå rot").

Jean-François Lyotards "La Condition postmoderne" 1979 är kanske portalen till postmodernismen. De stora berättelserna tid är förbi, nu är det den enskildes berättelse, helt subjektiv, som gäller. Religioner och metafysiska system, vetenskap och ideologier, inget väcker tilltro. Sanningen är individuell. Detta var också min erfarenhet av elevers och studenters uppfattning; "det som är sant för mig behöver inte vara sant för dig". Sanning finns inte annat än som individuell övertygelse, upplevelse. Mänsklighetens frigörelse, allmän framstegstro genom vetenskap, teknik och rationalitet gäller inte längre. Mångkulturalism och eklekticism är honnörsorden.

Inom konst, arkitektur, musik och litteratur blandar man fragment från olika epoker och kulturer. Med hjälp av fragmenten kan associationer frigöras från kausalitet och kronologi. Vetenskapen har som sagt förlorat sin auktoritet i det postmoderna samhället, den har inget monopol på sanningen. Ofta bemöts nya rön med stark misstro. Lyotard hänvisar bland annat till Ludwig Wittgensteins språkspel inom vars ramar olika fenomen kan beskrivas och förstås av alla i gemenskapen. Några absoluta definierbara sanningar finns emellertid inte. Även matematiken är ett språkspel. Inte heller den kan göra anspråk på att vara sanning, den är bara ett av alla övergripande system som används för att ordna världen på ett sätt. Otaliga elever frågar sina matematiklärare; "varför skall vi lära oss det här?" Svaren upplevs sällan som tillfredställande.

Lyotard hävdar alltså att total pluralism kommer att råda i det postmoderna samhället. Han avvisar även hermeneutiken.

En annan teoretiker inom postmodernismen är Jean Baudrillard. Det moderna samhället kännetecknades av effektiv och nydanande produktion. Idag, efter moderna tider, har vi tappat kontakten med den så kallade verkligheten och allt är en slags simulering. Vi pratar inte om verkligheten utan om modeller av verkligheten. Den främsta modellverkstaden är media.

Kan man möjligen sammanfatta postmodernismen så att man inte längre söker en identitet utan tillfällig tillfredsställelse. För denna tillfredsställelse krävs inte kunskaper om kulturer, vetenskap, filosofi, epoker, konst, musik, arkitektur och litteratur. Var och en kan plocka ihop fragment från vitt skilda håll för att uppnå individuell tillfredsställelse.

Nu

Vi lever i minneslitteraturens tid. Författare som försöker rädda fragment från en svunnen tid som format oss och lever i oss. Vittnena finns inte längre eller också kan de av olika skäl inte vittna. Vittneslitteraturen är död.

Postmodernismen kännetecknas av att individen bygger sin värld av fragment som han råkat stöta på och som tilltalar honom som fragment. Kunskap om hur fragmenten hänger samman historiskt finns inte. Historia behövs inte, vi lever ju i en NY TID, A NEW AGE.

Finns det likheter mellan de fenomen jag beskrivit här ovan och situationen åren före 1914, Weimarrepubliken och dess fall? Eller är de bara tecken på att något nytt spirar efter den gamla tidens slut? För att kunna svara på dessa frågor måste vårt samhälle analyseras och karaktäriseras även om man aldrig kan dra några säkra slutsatser. Först något om situationen i Europa åren före 1914.

Decennierna före 1914 präglades i flera europeiska länder av framstegstro, ekonomisk tillväxt, tekniska landvinningar, vetenskapliga framsteg, kulturell blomstring åtminstone före och runt sekelskiftet. Ländernas ekonomier var redan så sammanflätade att det borde utesluta krig.

Trots detta fanns det flera faktorer som hotade freden. Det fanns en obalans i de internationella relationerna på grund av styrkeförändringar staterna emellan. Tysklands enande 1871 ledde till ett starkt ekonomiskt och militärt Tyskland. Samtidigt försvagades Osmanska riket undan för undan, inte minst genom balkankrigen. Dessutom brukar man nämna som orsaker till kriget nationalism, militarism, imperialism, kolonialism, industrialism och kapitalism med ekonomisk maktkamp mellan stormakterna...

Inga av dessa faktorer kan anses vara direkta krigsorsaker. Det kan däremot orsakskedjan på Balkan anses vara. 1878 ockuperar Österrike-Ungern Bosnien-Hercegovina, kanske som kompensation för förlorade territorier i kriget mot Tyskland 1866. Bosnien-Hercegovina annekteras 1908-09. Mordet på ärkehertig Frans Ferdinand 1914 och påföljande ultimativa krav från Österrike-Ungern mot Serbien som ledde till krig 28 juli 1914 varvid Tyskland stödde Österrike-Ungern och Ryssland Serbien. Därmed var svarta veckan igång. En sak är klar. Ingen enskild nation eller beslutsfattare kan lastas för krigsutbrottet.

Det finns likheter mellan situationen då och nu. Europa har haft en lång period av framstegstro sedan östblockets kollaps 1989. Den ekonomiska tillväxten har varit god och tekniska landvinningar enorma, inte minst inom den digitala tekniken. Frihet och fred har präglat Europa och ekonomierna har genom Europeiska Unionen varit så sammanflätade att det borde förhindra krig, helt i enlighet med de

europiska fädernas avsikt med grundandet av Kol och Stålunionen. Genom Sovjetunionens upplösning har även Ryssland blivit en del av den växande europeiska ekonomin.

De senaste åren har emellertid denna bild drastiskt förändrats. Stormakternas styrkeförhållande håller på att förändras. USA är inte längre den helt dominerande stormakten utan är snarare på tillbakagång. Kinas styrka växer ekonomiskt och militärt, men samtidigt finns det inre osäkerhetsfaktorer i Kina. Ryssland strävar åter efter att agera stormakt. Världsekonomin förskjuts mer och mer mot Asien. Europeiska Unionen vacklar ekonomiskt och är militärt nedrustad efter kalla kriget även om Frankrike och Storbritannien då och då vill agera stormakter i sina gamla kolonier. Dessutom är det gott om regionala och nationella konflikter inte minst i Europa. Versaillesfredens gränser grundade på den så kallade nationalitetsprincipen löste ingenting, snarare bäddade man för nya konflikter.

Står vi inför ett nytt europeiskt krig mellan Ryssland och Ukraina orsakat av EU som genom ett associationsavtal med Ukraina ville påbörja processen mot fullt medlemskap. Ryssland såg det åtminstone som en naturligt följd och därefter skulle NATO-medlemskap följa och därmed NATO-trupper på andra sidan staketet till den ryska flottbasen Sevastopol på Krim. Detta är ett bra exempel på hur förändrade styrkeförhållanden lätt leder till direkta konflikter och i värsta fall krig. Så fort en stormakt försvagas flyttar andra fram sina positioner.

Polen och Baltstaterna rustar och Baltstaterna vill ha NATO-trupp stationerad i sina länder. Samma mönster här.

Allt som bara för ett par år sedan ansågs otänkbart är nu fullt möjligt

Med detta vill jag bara visa att vår situation storpolitiskt idag inte är väsensskild från situationen 1914.

Den ekonomiska tillväxten under decennierna före 1914 ledde till större frihet för andra än de redan traditionellt etablerade kulturbärarna att bli nyskapande inom konst, musik, arkitektur, litteratur, religion, filosofi och ideologi. Den ekonomiska tillväxten hade lett till en Ny Tid för så många och de gamla kulturbärarna förmådde inte hålla folk kvar i de gamla formerna som fler och fler ansåg irrelevanta i den Nya Tiden. Mot den Nya Tiden fanns det alltså en stark reaktion som såg det moderna som dekadent. Katolska kyrkan krävde till och med genom påven Pius X en antimodernist av alla präster och teologer.

Även i detta avseende finns likheter med vår tid. Vi har haft en lång tid av ekonomisk tillväxt som givet många individuell frihet. Hur stor den i realiteten är kan naturligtvis diskuteras, den begränsas av offentlig styrning på mängder av områden som i realiteten drastiskt minskar friheten för många. Ett exempel är den snart 13 – 15 åriga skolplikten då alla skall lära sig i stort sett samma saker. Den politiska korrektheten minskar även den friheten. Dessa båda exempel tillsammans med den odiskutabelt ökade individuella och ekonomiska friheten leder till att konventionella traditioner förlorar i betydelse för väldigt många. Det kan vara vackert att utföra konventionella traditionella handlingar, men de har mist sin ursprungliga betydelse. Allt detta leder till reaktion från starka krafter i samhället inom alla samhällsskikt. Hur detta skall sluta är svårt att se.

Kriget 1914 – 1918 avbröt den Nya Tid som var på väg och sökandet efter Traditionen i nya former. I stort sett alla hyllade istället kriget som något stort som man förunnades delta i.

I Tyskland innebar 1919 definitivt en Ny Tid, men ur en mänskligt, ekonomiskt och därmed politiskt katastrofal situation. Trots det innebar Weimarrepubliken på många sätt en kulturell blomstring som jag försökt beskriva här ovan.

Vi går uppenbart in i en Ny Tid, storpolitiskt i världen och Europa. Kulturellt likaså, en kultur som präglas av "postmodernism" och därmed individualism och fragmentisering samt oförståelse för konventionella traditioner vilket i sin tur leder till reaktion på många håll i världen, men inte minst i Sverige. Kan de storpolitiska maktförändringarna utjämnas? Kan Traditionen, det sant mänskliga återvinnas. Här får jag återvända till Birgitta Trotzig som jag började denna uppsats med. Vad verkar hon säga?

Vad innebär det då att vara modern, modernist? En vanlig uppfattning är att det innebär att man omfattar dominerande eller framflytande idéer i samtiden inom politik, bildkonst, musik, mode, religion, moral, arkitektur, familj, litteratur, det vill säga allt det nya.

Så är inte fallet enligt Birgitta Trotzig. Modernism är enligt Birgitta Trotzig framförallt ett förhållningssätt. Detta förhållningssätt är till och med tidskritiskt till sin funktion, tidlöst – mänskligt som grundattityd. Birgitta Trotzig talar om strömvirvlar i samhällets undermedvetna som börjar röra sig allt starkare mot ytan och når ett samröre med de djupa sättningarna i tidsandan.

Vidare Birgitta Trotzig: "Vilken är då modernismens handlingsnorm? Det handlar om att vidga medvetandet. Det handlar om att komma fram till en dikt, som kan använda verktyg för att slå sönder medvetandekonventionerna, ta sig fram till en ny naknare vision av verkligheten, ett steg närmare det oförfalskade varandets komplexitet".

Hur?

"Uppbrott. Utbrytning. Språkets uppror. Bildens frigörelse."

Birgitta Trotzig menar alltså att modernism innebär att få kontakt med "den verkliga världen", få bort en "förfalskad verklighetssyn och finna uttryck för tillvarons verkliga art".

Hur skulle detta vara möjligt?

Kan det vara så att ett flertal poeter under slutet av 1900-talet och början 2000-talet försökt just detta. *Få kontakt med den verkliga världen, få bort en förfalskad verklighetssyn och finna uttryck för tillvarons verkliga art.* Är det inte just detta vi ser hos Birgitta Trotzig själv, men även hos Östen Sjöstrand, Tomas Tranströmer, Ingemar Leckius och Bruno K Öijer?

Öijer ser poesin som ett kall som drabbade honom redan som mycket ung. Ja, han ser sin poesi som ett sätt att bota sjukdomstillstånd, han anser till och med att poesin kan återuppväcka döda, "poesin utgör en passage till dödsriket och hjälper de döda åter till livet". Eftersom orden idag ofta reduceras till socialt skvaller isolerar sig poeten ibland halvårsvis för att kunna återskapa kraften i ordet. Som en

eremit drar han sig tillbaka, eremiten som inte drar sig tillbaka för att fly världen utan för att hjälpa den, läka den och rent av återuppväcka de döda. Tystnaden är nödvändig för skapandet.

Han påstår sig inte tro på något eftersom att tro på något innebär att ge det osägbara egenskaper det inte bitt om.

Västerlandets sjukdomstillstånd liknar han vid ett schizofrent, batteridrivet hjärta. Döden har ersatt sexualiteten som främsta tabuföreställning.

Bruno K Öijers texter ger enligt honom själv människan;

Sitt ansikte tillbaka

Sin själ tillbaka

Sitt allvar tillbaka

Sin verklighet tillbaka och därmed sin värdighet tillbaka.

Självkänsla är att ständigt omfatta sitt inre barn med ömhet och respekt. Det finns en helig kontur i tillvaron, ett samtal eller brevväxling med vårt kosmiska ursprung som ingen har rätt att avbryta, håna eller smutsa ner.

Poesin försöker som alltid när en Ny Tid bryter in, när det gamla bryter samman, söka den verkliga Traditionen, det sant mänskliga, med hjälp av fragmenten av det gamla som ligger i spillror. De gamla kulturbärarna kan naturligtvis reagera med en avståndets reaktion, men det vore förödande liksom det var 1914 och på 1920-talet. Istället måste öppenhet gälla för de nya formerna, för sökandet av Traditionen. De nya formerna kan om de är äkta låta sig förenas med former som har rötter tusentals år bakåt i tiden.

Detta gäller inte bara poesin utan naturligtvis även musiken, arkitekturen och bildkonsten. Se bara på Henri Matisse arbete på Chapelle du Rosaire de Vence på 1940-talet. Pater Marie Alain Couturier OP hade även han stor del i projektet, men inte minst syster Jacques Marie OP.

Dominikansystrarnas kapell.

Korsvägen och korsfästelsen.

Koret.

Koret med Dominikus till höger.

Henri Matisse i kapellet.

Matisse och syster Jacques Marie OP som hjälpte den sjuke Matisse genom hela projektet och hade stor del i genomförandet.

Den finns inget nytt att skapa, Traditionen av det sant mänskliga är oföränderlig, men måste ständigt uttryckas i nya former för att förhindra katastroferna. För detta krävs verklig frihet.

De kristna i Sverige

Hur har då de kristna kyrkorna mött den Nya Tid som brutit in? Någon teologisk forskning äger knappast rum längre på svenska universitet. Det som återstår är så kallad religionsvetenskap. Den evangeliskt lutherska kyrkan som fortfarande kallar sig den Svenska kyrkan, de andra kyrkorna är tydligen inte svenska, har på många sätt gått i bland andra Bultmanns och Barths fotspår. Därmed har anammandet av det som kommit att kallas "den sekulariserade kristendomen" underlättats. Svenska kyrkans högsta beslutande organ är kyrkomötet, demokratiskt valt av medlemmarna enligt Sveriges rikets lag. Kyrkan är alltså ännu inte fri från statsmakten. I kyrkomötet sitter representanter för alla politiska partier och röstar om lärofrågor. Biskoparna har inte rösträtt! Detta har lett till en politisering av kristendomen, en sekularisering. Luthers tes "Skriften allena" verkar för en utomstående satt ur spel. Allt detta utesluter inte att det lokalt finns väl fungerande kristna församlingar och gemenskaper som är trogna arvet från den lutherska reformationen och ofta även arvet bortom samma reformation.

När det gäller frikyrkorna med rötter i 1800-talets och det tidiga 1900-talets väckelserörelser och folkrörelser har jag svårt att bedöma om det finns en förnyelse. Många tappar medlemmar och har slutit sig samman trots stor oenighet i centrala frågor. Traditionell väckelse och förnyelse har snarast ägt rum utanför de gamla väckelserörelsernas domäner, främst inom pingströrelsen och Livets ord.

Katolska kyrkan växer i Sverige och köper inte sällan kyrkor av Svenska kyrkan och frikyrkorna eller så bygger man helt nytt. Expansionen beror i stort sett enbart på invandringen av katoliker. För de som vill konvertera till katolska kyrkan krävs vanligen två års undervisning! Jag har svårt att tro att samma krav gäller i Asien och Afrika där kyrkan växer så det knakar. Jag tror inte heller aposteln Paulus krävde två års undervisning. Kyrkan har uppenbart svårt att fånga upp och behålla de katoliker som kommer till Sverige. Många sekulariseras och många tas om hand av andra samfund. Det finns försök till dialog med den svenska kulturen, inte minst står jesuiterna och kretsen kring dem samt Newmaninstitutet för detta. I övrigt lever kyrkan och församlingarna fortfarande ett isolerat liv, i ett slags getto, även om situationen i mångt och mycket är bättre än för några decennier sedan.

Enskilda katoliker har gjort stora individuella insatser inom litteraturen och konsten som Birgitta Trotzig, Östen Sjöstrand, Ingemar Leckius, Gunnel Vallquist och Erik Olson, men har knappast givits något större utrymme i sin kyrka. I stort sett präglas stiftsledningen av konventionell traditionalism. Prästerskapet i stiftet är till stor del importerat från olika hörn av världen i brist på inhemska prästkandidater.

De ortodoxa kyrkorna är i samma situation som den katolska.

Någon Erich Przywara SJ ser jag för närvarande inte till även om jesuiterna, deras tidning Signum och det av dem drivna Newmaninstitutet uppenbart försöker gå i Przywaras fotspår. Det är dock tveksamt om det är en kopia av 1920-talet vi behöver i en Ny Tid.

Filosofi i Sverige idag

Finns den?

Den Nya Tiden i vårt land och en jämförelse med Weimarrepubliken

1. Vi har en parlamentarisk kris med ständigt svaga regeringar beroende på ett extremt proportionellt valsysteem som dessutom ger partier med över 4 % av rösterna plats i riksdagen. Att ett parti skulle nå över 50 % verkar helt osannolikt. Detta leder till ständiga överläggningar mellan en svag regering och opposition. Situationen var likartad under Weimarrepubliken. Oupphörliga regeringskriser på grund av svaga regeringar som inte hade makt att hantera svåra kriser.
2. Vi har dessutom en demokratisk kris på grund av folks stora misstro mot politiker överhuvudtaget. Att vara politiker har blivit en yrkesväg som kräver föga bildning. Situationen var något annorlunda i Weimarrepubliken. Misstron mot politikerna fanns förvisso, men inte på grund av deras bristande bildning utan snarare på grund av att de var oförmögna att bemästra de ofantliga problem som Versaillesfreden lett till för Tyskland. Den demokratiska krisen i Sverige har också orsakats av väljarnas bristande bildning trots lång utbildning.
3. Kulturpolitiken styr en stor del av svenskt kulturliv, det vill säga staten har stor makt över vilka kulturyttringar som skall gynnas. Det är ordet kulturpolitik som får poeten Bruno K. Öijer att svettas. Kulturen var oerhört mycket friare och nydanande i Weimarrepubliken.
4. Universitetsutbildningen i Sverige har förfallit till att bli yrkesutbildning. Fri forskning förekommer knappast. I Weimarrepubliken var situationen helt annorlunda. 1920-talets tyska universitet blomstrade inom såväl humaniora som naturvetenskap trots att landet genomgick den ena ekonomiska krisen efter den andra.
5. Arkitekturen i Sverige domineras av en tävlan mellan arkitekter om olika oftast offentliga byggprojekt och politikerna avgör vilka alternativ som förverkligas. När det gäller småsaker

kan saken få avgöras av frivilliga "folkomröstningar". I Weimarrepubliken innebar Bauhaus en verkligt Ny Tid inom arkitekturen.

6. Inom poesin finns i Sverige enstaka röster som ropar i öknen; "vänd om". Övrig nutida litteratur vågar jag inte uttala mig om annat än att den verkar vara som "filmen om mig själv som mig själv". Situationen i Weimarrepubliken var radikalt annorlunda med blomstrande nydanande poesi, litteratur, teater och film.
7. I svenska städers förorter råder småskaliga krig mellan olika "kriminella gäng" som traditionella massmedia valt att kalla de krigande grupperingarna. Ja, de är säkert kriminella, men har inte var enskild grupp något mer gemensamt. I Weimarrepubliken fanns också grupper som befann sig i krig sinsemellan och mot statsmakten. En av dessa grupper tog till sist makten.
8. Kyrkorna har i Sverige isolerat sig och krampaktigt hållit fast vid sina konventionella traditioner utom möjligen stora delar av Svenska kyrkan som politiserats och sekulariserats. Samma tendenser finns även i de andra kyrkorna parallellt med en rent konservativ traditionalism. I Weimarrepubliken var situationen radikalt annorlunda. En mångsidig kyrklig förnyelse dominerade 1920-talet vilken kom att bli en styrka mot den totalitära staten under 1930-talet.
9. Ideologierna verkar inte ha några svar på vår tids framtidsfrågor på samma sätt som de hade när de tillkom för över hundra år sedan. Trots det hävdar fortfarande företrädare för ideologierna att just deras ideologi är vägen till en ljusare framtid. Ideologierna under Weimarrepubliken var verkligen inte döda. Kommunisterna, Socialdemokraterna, Centrumpartiet, Liberalerna, Nationalisterna och Nationalsocialisterna var högaktuella alternativ för väljarna.
10. Något militärt försvar har inte Sverige idag. På samma sätt var det i Weimarrepubliken där Versaillesfreden enbart tillät ett riksvärn om 100 000 man. Weimarrepubliken var alltså en pacifistisk stat liksom dagens Sverige.
11. Skolan reformeras på löpande band, men inget blir mätbart bättre, snarare sämre. Något liknande kan jag inte hitta i Weimarrepubliken. I Österrike däremot skedde definitivt en pedagogisk förnyelse.
12. Svenska staten har tagit ett stort ansvar för så många samhällsområden att det kräver bland de högsta skatterna i världen vilket i sin tur gör att det mesta inom till exempel kulturen kräver statsbidrag. Staten kan på detta sätt styra kulturen, gynna önskvärd kultur. Kulturen i Weimarrepubliken var i långt större utsträckning självfinansierad och därmed friare.
13. Weimarrepublikens ekonomiska skuld efter nederlaget i kriget var enorm, men mot slutet av 1920-talet hade man genom olika överenskommelser börjat kunna hantera den. Inte minst genom att Frankrike och Tyskland börjat inse sitt ömsesidiga beroende. Det var de amerikanska lånen som 1929 krävdes tillbaka som åter kastade in landet i arbetslöshet och misär vilket ledde till nationalsocialisternas maktövertagande. Även Sverige har en mycket stor statsskuld som för närvarande växer. Den är hanterbar under nuvarande omständigheter, men inte om något oförutsett inträffar som till exempel en finanskris.
14. Reaktionen mot allt som beskrivits ovan kommer med nödvändighet och har också kommit och reaktionerna växer i en omfattning som ingen kunnat ana för bara några år sedan. På samma sätt var det i Weimarrepubliken. Visserligen trängdes staten från både vänster och höger under hela 1920-talet, men för ett maktövertagande krävdes en ekonomisk samhällskollaps.
15. Fria filosofer saknas så vitt jag ser i dagens Sverige. Så definitivt inte i Weimarrepubliken där filosofin blomstrade.
16. I Sverige råder en mycket stor arbetslöshet bland ungdomar, i vissa städer upp mot 25 %. Arbetslöshet är alltid en grogrund för samhällsoro. Så också i Weimarrepubliken.

17. De politiska partierna är i Sverige finansierade med skatter trots att bara tre procent av befolkningen är anslutna till något parti. Partierna bildar alltså en slags kartell som i riksdagen kan besluta om bidrag till sig själva. Partierna i Weimarrepubliken var inte finansierade av staten.

Dessa sjutton punkter av jämförelser gör inte på något vis anspråk på historisk vetenskaplighet, men de visar kanske att det finns stora likheter mellan vår situation i vårt land idag och Weimarrepubliken utom inom vissa besläktade områden, nämligen inom poesi, litteratur, musik, måleri, arkitektur, skulptur, film, teater, filosofi, kyrkor, skola och universitet. Inom dessa områden innebar Weimarrepubliken en enorm blomstring, vilket knappast kan sägas vara fallet hos oss idag. Hur kom det sig? Jag tror att det kom sig av det republikens förste president Friedrich Ebert ville med den nya författningen 1919; att den skulle ge frihet, frihet för alla medborgare inom alla områden. Inom de områden jag nämnt lyckades man. Skulle då friheten vara mindre hos oss idag? Ja, åtminstone enligt till exempel Bruno K Öijer som har sagt att ”självkänsla är att ständigt omfatta sitt inre barn med ömhet och respekt. Det finns en helig kontur i tillvaron, ett samtal eller brevväxling med vårt kosmiska ursprung som ingen har rätt att avbryta, håna eller smutsa ner”. Eller som Birgitta Trotzig skriver att modernism innebär att få kontakt med ”den verkliga världen”, få bort en ”förfälskad verklighetssyn och finna uttryck för tillvarons verkliga art”. Detta skall ske genom ”Uppbrott. Utbrytning. Språkets uppror. Bildens frigörelse.” Det skulle alltså enligt de båda vara friheten som saknas. Det som trots all nöd ingav människor hopp i Weimarrepubliken saknas hos oss i stor utsträckning, konstens frihet, filosofins frihet, kyrkornas frihet, skolors och universitets frihet. Allt styrs av statsfinansierade partier vars fåtal medlemmar som sagt har en mycket måttfull bildning. Vår situation är ej synnerligen god som en känd ingenjör skrev i sin dagbok en gång.

